

Winter, R. de, Loo, E. van, *Luchtmachtbevelhebbers geportretteerd 1954-2005* (Den Haag: Koninklijke Luchtmacht, 2006, 443 blz., €59,95, ISBN 90 73696 28 3).

In het Woord Vooraf van de Commandant Luchtstrijdkrachten bij dit kloeke en fraai verzorgde boek wordt terecht gewag gemaakt van een ‘grootscheepse reorganisatie’ van de Nederlandse strijdkrachten. Deze had onder veel meer tot gevolg dat de functies van Bevelhebber der Zee-, Land- en Luchtstrijdkrachten historie werden. Dat er maar betrekkelijk kort een ‘Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten’ is geweest, kan daardoor worden verklaard dat de Koninklijke Luchtmacht pas in 1953 een zelfstandig krijgsmacht-onderdeel werd. Vooraf ging een periode van veertig jaar waarin het Nederlandse luchtwapen voorzover het deel uitmaakte van het leger hier te lande en vroeger ook van het KNIL naar zelfstandigheid toegroeide of, om de woordkeuze van de auteurs over te nemen, zich ging kenmerken door een steeds sterker ‘emancipatiestreven’. (23) De auteurs, medewerkers van het Nederlandse Instituut voor Militaire Historie, hebben hun taak zo opgevat dat zij ook zodanige aandacht besteden aan de zojuist aangeduide voorgeschiedenis, dat deze behoorlijk uit de verf komt. Overigens had ik persoonlijk graag wat meer aandacht besteed gezien aan het Wapen der Militaire Luchtvaart van het KNIL met zijn vooral politiek-strategisch gezien zo interessante geschiedenis.

Na dit inleidende gedeelte volgen veertien biografische opstellen, evenals het overige boek rijk geïllustreerd. Tot de illustraties behoren ook reproducties van de veertien portretten van bevelhebbers in het bezit van de Koninklijke Luchtmacht, een galerij die indertijd tot stand gekomen is op initiatief van de N.V. Fokker en later aangevuld is door de zorg van Stork Aerospace (men zou wel graag willen weten van wiens of wier hand deze schilderijen zijn, maar dat wordt niet vermeld). In deze geschreven portretten hebben de auteurs een goed evenwicht gevonden tussen biografie en organisatiegeschiedenis: men krijgt een duidelijk beeld van de persoonlijkheid van de besproken figuur maar ook van ruim een halve eeuw ontwikkeling van de Nederlandse luchtmacht, van de politiek-strategische, technische en maatschappelijke processen die erop inwerkten.

Zeer boeiend vind ik het laatste hoofdstuk. Daarin wordt een prosopografisch ‘profiel’ gepresenteerd van de veertien bevelhebbers. Het lezen daarvan levert soms verrassingen op. Zo bezaten, in tegenstelling tot wat men wellicht verwachten zou, niet meer dan negen van de veertien het vliegbrevet. Van hen bezochten elf de Koninklijke Militaire Academie. Eén hunner is overigens, zoals dat genoemd werd, ‘van de opleiding ontheven’ omdat hij in het huwelijk trad, wat cadetten toen nog niet was toegestaan. H. Schaper maakte als schout-bij-nacht de overstap van de Marine naar de luchtmacht. Hij heeft nooit de adelborstenopleiding gevolgd, niet omdat hij zulks niet graag had gewild maar omdat de ‘later rijzige’ (48) Schaper niet de vereiste minimumlengte bezat. Dezelfde Schaper was de enige bevelhebber die onderscheiden werd met de Militaire Willemsorde. Hij was echter zeker niet de enige onder hen die in zijn loopbaan één of meer spannende momenten beleefde, al dan niet onder oorlogsomstandigheden. Zo nam D. Berlijn, die later ‘doorschoof’ naar de functie van Bevelhebber der Strijdkrachten, in 1977 als vlieger deel aan de actie tegen de Molukse treinkapers bij De Punt. A.B. Wolff maakte in 1942 geschiedenis door kort vóór de

val van Java één der laatst overgebleven Glenn Martin bommenwerpers van het KNIL onder extreem moeilijke omstandigheden naar Australië in veiligheid te brengen. Het anekdotische element ontbreekt niet, zoals in het verhaal over de zojuist genoemde Berlijn, die op de begroeting 'Hé Dick, hoe is ie?' reageerde met 'Dank je, prima joh, maar ze zeggen tegenwoordig generaal tegen mij!' (345)

Het boek bevat waardevol cijfermateriaal, met name over de fluctuatie van personeel- en materieelsterkten. Resumerende wil ik dit werk graag aanbevelen als een gedegen en goed leesbare bijdrage tot de Nederlandse militaire geschiedenis. Tot slot één kritische noot: een oorlogsschip wordt officieel niet aangeduid als '*de Hr. Ms.*' zoals op pagina 49 maar kortweg als '*Hr. Ms.*'.

Philip Bosscher

Akkermans, C., *Aanspoelen aan de Achtergracht. Maatschappelijke ontwikkelingen, cliëntevorming en de psychiatrische patiënten van de Amsterdamse GG en GD (1933-1988)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2006, Amsterdam: Aksant, 2006, 230 blz., €24,90, ISBN 90 5260 215 8).

Arie Querido behoort tot de bekendste Nederlandse psychiaters van de twintigste eeuw. Vanaf 1933 tot 1950 gaf hij leiding aan het Consultatiebureau voor Geestes- en Zenuwzieken, in 1945 omgedoopt tot Afdeling Geestelijke Hygiëne van de Amsterdamse GG en GD. Deze afdeling werd in de crisisjaren opgericht om het aantal opnamen van Amsterdamse geesteszieken in krankzinnigengestichten te beperken. De gemeente moest de verpleging van armlastigen bekostigen en trachtte hierop te bezuinigen door het bieden van psychiatrische voor- en nazorg voor patiënten in hun eigen leef- en woonmilieu. Querido's dienst was zeker niet de eerste voor- en nazorgvoorziening in Nederland, maar zijn verdienste was dat hij van de nood een deugd maakte: hij ontwikkelde een sociaal-psychiatrische visie op de krankzinnigenzorg en werd niet moe deze uit te dragen. Zijn aanpak zou niet alleen goed zijn voor de gemeentekas, maar ook voor de patiënt en diens naasten. Querido benadrukte voortdurend dat geestesziekte niet alleen een medisch vraagstuk, maar vooral ook een sociaal probleem was. Als de maatschappelijke bijverschijnselen van psychische stoornissen verholpen werden, was er al veel gewonnen, temeer daar de behandel mogelijkheden in de inrichtingen uitermate beperkt waren. Zo bracht Querido de acute psychiatrie, het direct ingrijpen bij crisissituaties, tot ontwikkeling. De 'rijdende psychiater' werd een begrip in Amsterdam.

Over de ideeën van Querido en de wederwaardigheden van de Amsterdamse sociaal-psychiatrische dienst, waarin behalve psychiaters ook verpleegkundigen werkzaam waren, zijn de nodige historische publicaties verschenen, maar over de patiënten was tot nu toe weinig meer dan anekdotische informatie voorhanden. Dat geldt overigens niet alleen voor de Amsterdamse voorziening, maar ook voor de ambulante psychiatrie in het algemeen; wat de inrichtingspsychiatrie betreft is het dossieronderzoek al eerder op gang gekomen, bijvoorbeeld in het kader van de gedenk- en jubileumboeken die in de afgelopen jaren zijn verschenen en van het NWO-project *De gestoorde psyche*, waarvoor de Utrechtse historicus Joost Vijselaar systematisch ziektegeschiedenissen onderzocht. Het is de verdienste van de sociologe Catelijne Akkermans dat zij het GG en GD-archief met meer dan 200.000 patiëntendossiers is ingedoken. Voor haar promotieonderzoek selecteerde zij bijna 600 dossiers uit de periode 1933-1988 voor een nadere analyse — geen gemakkelijke taak gezien de weerbarstigheid van dit veelvormige, ongeordende, brokkelige en onvolledige materiaal. Uitgebreid besteedt zij in haar boek aandacht aan de moeilijkheden waarmee de patiënten kampten, hun individuele kenmerken en hun maatschappelijke achtergrond. Duidelijk is dat zij met hun lage inkomen, scholingsgraad en beroepsprestige alsmede hun slechte woonsituatie en hoge werkloosheid over het algemeen tot de onderkant van de samenleving behoorden. In de loop van de tijd trad bovendien een relatieve verslechtering op van hun sociaal-economische positie: het ging om achterblijvers temidden van een bevolking die er vooral vanaf de jaren vijftig in scholing, beroepsniveau en inkomen op vooruit ging.